

3 Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, Επιστολή στον Μενοικέα, 122

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Αν η φιλοσοφία στην αρχαία Ελλάδα θεωρείται ότι είναι χρήσιμη για τη ζωή του ανθρώπου και ότι είναι η ίδια μία επιλογή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής που οδηγεί στην ευδαιμονία, τίθεται το ερώτημα ποια εφόδια πρέπει να έχουμε και από πότε μπορούμε να ασχολούμαστε μαζί της. Ο Επίκουρος (342/1-271/0 π.Χ.) στον δικό του Προτρεπτικό παρακινεί έναν μαθητή του (και τον κάθε άνθρωπο) να αναλογιστεί τον ύψιστο καρπό της φιλοσοφίας και να αρχίσει να φιλοσοφεί αμέσως, χωρίς ενδοιασμούς για το κατάλληλο της ηλικίας ή της εκπαίδευσής του –αντίθετα προς τον Πλάτωνα που θεωρούσε τη φιλοσοφία επιστέγασμα μιας μακρόχρονης παιδευτικής πορείας, που δεν μπορεί να απευθύνεται σε όλους.

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΠΌ ΒΙΒΛΙΟ

Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστὶν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον. Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίως ἐστὶν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι. Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ᾗ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων. Μελετᾷν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Γ. ΖΩΓΡΑΦΙΔΗ ΑΠΌ ΒΙΒΛΙΟ

Ούτε όταν κάποιος είναι νέος να αργοπορεί να φιλοσοφήσει, ούτε όταν είναι γέρος να καταπονείται φιλοσοφώντας. Γιατί κανένας δεν είναι ανώριμος ή υπερώριμος για εκείνο που διασφαλίζει την υγεία της ψυχής. Όποιος, μάλιστα, λέει ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός για να φιλοσοφήσει ή ότι κιόλας πέρασε, μοιάζει με εκείνον που λέει ότι δεν έφτασε ακόμη η ώρα ή ότι δεν έμεινε πια καιρός για να ευτυχήσει. Πρέπει, λοιπόν, να φιλοσοφεί και ο νέος και ο γέρος: ο ένας ώστε, καθώς γερνά, να παραμένει νέος μέσα στα αγαθά από ευγνωμοσύνη προς τα όσα έγιναν, και ο άλλος, αν και νέος, να είναι συνάμα και ώριμος, καθώς θα είναι απαλλαγμένος από τον φόβο για όσα θα γίνουν. Είναι ανάγκη, συνεπώς, να μεριμνούμε για τα όσα φέρνουν την ευδαιμονία, γιατί, όταν την έχουμε, έχουμε τα πάντα, και όταν μας λείπει, κάνουμε τα πάντα για να την αποκτήσουμε.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Μ. ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΥ ΑΠΌ ΒΙΒΛΙΟ

Δεν πρέπει κανείς ούτε όταν είναι νέος να διστάζει να φιλοσοφεί, ούτε πάλι σαν είναι γέροντας να βαριεστίζει και να μη φιλοσοφεί. Κανένας δεν είναι άγουρος ακόμη, και για κανέναν δεν είναι πια πολύ αργά να φροντίσει για την υγεία της ψυχής του. Κι όποιος λέει ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός να φιλοσοφήσει ή ότι ο καιρός αυτός έχει περάσει πια, μοιάζει σ' εκείνον ο οποίος λέει ότι δεν έχει έρθει ακόμη ο καιρός για την ευτυχία ή ότι δεν είναι πια καιρός γι' αυτήν. Πρέπει, επομένως, και ο γέροντας να φιλοσοφεί και ο νέος: ο ένας για να μένει, κι όταν γερνά, νέος χάρη στα όμορφα πράγματα, καθώς με χαρά θα ανατρέχει στα περασμένα, ο άλλος για να 'ναι και ως νέος συνάμα γέροντας, καθώς δεν θα τον κυριεύει φόβος για τα μελλούμενα. Είναι λοιπόν ανάγκη να στοχαζόμαστε τα πράγματα που φέρνουν την ευτυχία, αφού όταν υπάρχει ευτυχία έχουμε τα πάντα, ενώ όταν αυτή λείπει κάνουμε τα πάντα για να την έχουμε.

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΥ

- φιλοσοφεῖν: Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία είναι συνυφασμένη με τη μελέτη των φυσικών φαινομένων (φυσιολογία) και την άσκησή της στον ευρύτερο χώρο μιας κοινότητας φίλων (συμφιλοσοφεῖν). Ο σκοπός της είναι διπλός: θεραπευτικός, καθώς απαλλάσσει τον άνθρωπο από τον φόβο για τη φύση, τους θεούς, τον θάνατο και τον πόνο, και διδακτικός, καθώς μαθαίνει τον άνθρωπο να βρίσκει τα όρια του πόνου και της ηδονής.
- εὐδαιμονία: ευτυχία. Για τους περισσότερους φιλοσόφους της αρχαιότητας η εὐδαιμονία είναι ο τελικός σκοπός της ανθρώπινης ζωής, η επιδίωξη όλων των ανθρώπων, το απώτατο αγαθό – αλλά δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο στην έννοια. Στην επικούρεια φιλοσοφία η εὐδαιμονία έχει κεντρική θέση, αποτελώντας ένα ιδανικό εφικτό σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως φυλετικής καταγωγής, φύλου, ηλικίας, κοινωνικής θέσης και οικονομικής κατάστασης. Η ἡδονὴ είναι το κεντρικό περιεχόμενο της ανθρώπινης ευδαιμονίας: τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν (Επιστολή στον Μενοικέα, 129). Συνίσταται στη, μέσα από νηφάλιο στοχασμό, μετρημένη απόλαυση φυσικών και πνευματικών αγαθών, που οδηγεί στην ἀπονία και στην ἀταραξία, την ψυχική γαλήνη. Ο ευδαίμων άνθρωπος, έχοντας απαλλαγεί από τον πόνο της ζωής αλλά και τον φόβο του θανάτου, παρομοιάζεται με τον θεό.
- μελετῶ: φροντίζω για κάτι, δίνω προσοχή σε κάτι, το σπουδάζω. Αντίστοιχα μελέτη σημαίνει φροντίδα, επιμέλεια, άσκηση. Στον πλατωνικό διάλογο Φαίδων (81a) ο Σωκράτης αναφέρεται στη φιλοσοφική δραστηριότητα της ψυχής ως μελέτη θανάτου. Ο Επίκουρος συμβουλεύει τον άνθρωπο να θυμάται και να μελετά διαρκώς τις βασικές αρχές της (επικούρειας) φιλοσοφίας και αναλόγως να διαμορφώνει τη ζωή του.

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ

- Ο Επίκουρος, είναι ο εισηγητής μιας από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές σχολές της ελληνιστικής εποχής. Γεννήθηκε το 341 π.Χ. στη Σάμο, ενώ οι γονείς του ήταν από την Αθήνα και πέθανε το 271 π.Χ.
- Μετά από πολλά ταξίδια μετακόμισε στην Αθήνα (περίπου το 306 π.Χ.), όπου ίδρυσε μια φιλοσοφική σχολή, τον Κήπο, ο οποίος ήταν ιδιόκτητος χώρος εκτός των συνόρων της πόλης, στην οποία γίνονταν δεκτοί άνθρωποι και των δύο φύλων, όλων των ηλικιών και των κοινωνικών στρωμάτων.
- **Η φιλοσοφία του εστιάζει στην αταραξία της ψυχής και την αποφυγή του πόνου που αποσκοπούν στην ηδονή.** Αυτή η φιλοσοφική θεώρηση ίσως έχει διαμορφωθεί από την ανασφάλεια που επικρατούσε στην εποχή του (όπου ο πολίτης της πόλης-κράτους έχει αντικατασταθεί από τον υπήκοο της αλεξανδρινής αυτοκρατορίας) και τις δυσκολίες που βίωνε η οικογένειά του.
- Μότο του ήταν το «λάθε βιώσας», δηλαδή η αποφυγή της πολιτικής δραστηριοποίησης, να ζει κανείς **χωρίς να γίνεται αντιληπτός.**
- **Η τετραφάρμακος για την επίτευξη της ευδαιμονίας:**
 - Δεν χρειάζεται να φοβόμαστε τους θεούς, γιατί υπάρχουν μεν, δεν μας επηρεάζουν δε.
 - Δεν χρειάζεται να φοβόμαστε το θάνατο, αφού όταν πεθάνουμε δεν θα ζούμε για να μας επηρεάζει.
 - Μπορούμε εύκολα να προσεγγίσουμε το καλό.
 - Μπορούμε εύκολα να αντεπεξέλθουμε απέναντι στο κακό.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΜΕΝΟΙΚΕΑ

- Αποτελεί ένα έργο στο οποίο συνοψίζεται η άποψη του Επίκουρου για την ευτυχία. Πρόκειται για μια ανοικτή επιστολή προς τον μαθητή του Μενοικέα, αλλά και κάθε άνθρωπο να διερευνά όσα κατευθύνουν στην ευτυχία.

1^ο επιχείρημα

- Κανείς δεν είναι ούτε υπερβολικά νεαρός ούτε υπερβολικά γηραιός για να φροντίσει την ψυχική του υγεία.
- Η υγεία της ψυχής είναι αποτέλεσμα της φιλοσοφίας.
- Δεν πρέπει ούτε οι νέοι ούτε οι γέροι να αποφεύγουν τη φιλοσοφία.
 - Αυτό είναι το αντεπιχείρημα του Επίκουρου όταν τόσο οι νέοι όσο και οι γέροι διατείνονται ότι δεν βρίσκονται στην κατάλληλη ηλικία για φιλοσοφία. **Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία ανακουφίζει τη φοβία του θανάτου, της φύσης, των θεών, ενώ από την άλλη τον οδηγεί να κυνηγά τις καταστηματικές = αίσθημα ικανοποίησης μετά την ικανοποίηση της ανάγκης (σε αντίθεση με τις κατά κίνηση ηδονές = αίσθημα απόλαυσης κατά την ικανοποίηση των αναγκών) ηδονές. Αντίθετα, στην πλατωνική Πολιτεία ο Σωκράτης εκφράζει την άποψη ότι η φιλοσοφία απαιτεί ηλικιακή ωριμότητα.**

2^ο επιχείρημα

- Όποιος διατείνεται ότι δεν έχει φτάσει η ώρα ή πέρασε η ώρα για φιλοσόφηση στην ουσία ισούται με το να διατείνεται ότι δεν έχει φτάσει η ώρα ή πέρασε η ώρα για ευτυχία.
- Ποτέ δεν είναι ούτε πολύ νωρίς ούτε πολύ αργά για ευτυχία.
- Πρέπει και ο γέρος και ο νέος να φιλοσοφεί.
 - Σε όλες τις φιλοσοφικές σχολές κοινός τόπος είναι ότι το τέλος – ο σκοπός του ανθρώπου είναι η ευδαιμονία. **Ο Επίκουρος ισχυρίζεται ότι με τη φιλοσοφία οι άνθρωποι μαθαίνουν να επιλέγουν σωστά τις ηδονές εκείνες που οδηγούν στην ψυχική αταραξία και στην αποφυγή του πόνου, δηλαδή κατ' αυτόν στην ηδονή που οδηγεί στην ευδαιμονία.**

3ο επιχείρημα

- Η φιλοσοφία διατηρεί τη νεότητα των γηραιότερων, αφού τους βοηθά να ανακαλούν με χαρά όσα έχουν ζήσει.
- Η φιλοσοφία οδηγεί τους νεότερους να έχουν την ωριμότητα να μην φοβούνται όσα πρόκειται να συμβούν.
- Πρέπει και οι γέροι και οι νέοι να φιλοσοφούν.
 - Την εποχή του Επίκουρου τα υλικά αγαθά, τα φυσικά χαρίσματα και η κοινωνικοοικονομική θέση θεωρούνταν προϋποθέσεις της ευτυχίας. Παράλληλα, την εποχή εκείνη υφίσταντο και πολλές διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων που τους διαχώριζαν σε ανώτερους και κατώτερους. Αυτές ο Επίκουρος ήθελε να εξαλείψει ισχυριζόμενος ότι η ψυχική αταραξία και η αποφυγή του πόνου είναι εύκολο να τα αποκτήσουν όλοι.

4ο επιχείρημα

- Όταν έχουμε ευτυχία έχουμε τα πάντα.
- Όταν μας λείπει η ευτυχία κάνουμε οτιδήποτε προκειμένου να την αποκτήσουμε.
- Πρέπει, λοιπόν, να φιλοσοφούμε μελετώντας όλα όσα επιφέρουν την ευτυχία.

Μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστίν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον.

- Ο κάθε άνθρωπος ανεξαρτήτως ηλικίας πρέπει να ασχολείται με τη φιλοσοφία για να ευδαιμονήσει.
- Η φιλοσοφία δεν είναι αυτοσκοπός αλλά αποτελεί το μέσο κατάκτησης της ευδαιμονίας μέσω της επίτευξης της ψυχικής αταραξίας και αποφυγής του πόνου.

Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὅμοιός ἐστιν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι.

- Με μια αναλογία αναδεικνύει τον παραλογισμό της απροθυμίας για ενασχόληση με τη φιλοσοφία, καθώς αυτό αποτελεί αποφυγή της ευτυχίας.

Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ᾗ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων.

- Παρατηρεῖται οξύμωρο σχῆμα καὶ ἀντίθεση καθὼς τονίζονται οἱ ωφέλειες που προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐνασχόληση με τὴ φιλοσοφία καὶ γιὰ τοὺς νέους καὶ γιὰ τοὺς γέρους.
- Ἀπὸ τὴ μια οἱ νέοι δὲν ἔχουν πείρα καὶ συχνὰ νιώθουν φόβο γιὰ τὸ ἀγνώστο μέλλον. Ἡ φιλοσοφία τοὺς βοηθᾷ νὰ μὴ φοβούνται τὸ μέλλον.
- Ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ γεροντότεροι ἔχουν ἀπολέσει τὴ σωματικὴ ρώμη καὶ νιώθουν τὸν φόβο τοῦ θανάτου. Ἡ φιλοσοφία τοὺς βοηθᾷ νὰ ἀξιοποιήσουν τὴ μνήμη τοὺς καὶ νὰ αἰσθανθοῦν εὐγνωμοσύνη γιὰ ὅσα καλὰ τοὺς συνέβησαν. Ἐτσι, ἡ μνήμη ἀποτελεῖ γιὰ αὐτοὺς πηγὴ ἡδονῆς

Μελετᾷν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν.

- Στην περίοδο αυτή κατακλείδα εισάγεται το συμπέρασμα (ὅπως μαρτυρά και ο συμπερασματικός σύνδεσμος οὖν) ὅτι η ενασχόληση με τη φιλοσοφία οδηγεί στην ευδαιμονία-ευτυχία, η οποία είναι το τέλος-σκοπός του ανθρώπου.
- Οι υποθετικοί λόγοι του πραγματικού που συνδέονται μεταξύ τους αντιθετικά αναδεικνύουν την αλήθεια ὧν λέγονται και χρησιμοποιούνται ως τεκμήρια-αποδείξεις που πείθουν τον δέκτης αυτής της επιστολής.

Ύφος

- Παρατακτική σύνταξη που καθιστά απλό και κατανοητό το ύφος.
- Ρηματικό επίθετο «φιλοσοφητέον», το δεοντικό ρήμα «χρή», και οι προστακτικές «μελλέτω & κοπιάτω» καθιστούν το ύφος προτρεπτικό και συμβουλευτικό.
- Οι υποθετικοί λόγοι του πραγματικού αναδεικνύουν την αλήθεια των λόγων του Επίκουρου, εφόσον πρόκειται για γενικά αποδεκτές αλήθειες.
- Με την αντίθεση **ἄωρος $\neq$ πάρωρος** δίνει έμφαση στην άποψη του **Επίκουρου για την ενασχόληση όλων των ηλικιών με τη φιλοσοφία.**
- Με τη χρήση της αναλογίας δίνει έμφαση, αισθητοποιεί και καθιστά κατανοητό σε κάθε ηλικία **πρέπει οι άνθρωποι να κυνηγούν την φιλοσοφία γιατί αυτό ισοδυναμεί με το κυνήγι της ευτυχίας.**
- Με οξύμωρο σχήμα τονίζει τις ωφέλειες που προκύπτουν από την ενασχόληση με τη φιλοσοφία τόσο για τους νέους όσο και για τους γέροντες.
 - Τα 3 τελευταία σχήματα λόγου καθιστούν το ύφος πιο ζωντανό και άμεσο.